

สรุปการสัมมนาทางวิชาการ หัวข้อ
“เข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เข้าใจถึงความเป็นธรรม”
(Access to Justice)

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๘

ณ โรงแรม เดอะ สุโกศล กรุงเทพฯ

“เข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เข้าใจถึงความเป็นธรรม”

(Access to Justice)

“เข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เข้าใจถึงความเป็นธรรม” (Access to Justice) เป็นการสัมมนาที่สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (Thailand Institute of Justice – TIJ) หรือ ทีไอเจจัดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ณ โรงแรม เดอะ สุโกศล กรุงเทพฯ เพื่อเป็นเวทีในการสำรวจทางเลือกและแนวคิดจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ทั้งในและต่างประเทศเกี่ยวกับวิธีการ แนวทาง และมาตรการในการส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมให้แก่ประชาชน ที่อาจนำมาส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมในประเทศไทยให้ดียิ่งขึ้น

การสัมมนาครั้งนี้ ได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งไทยและต่างประเทศ เข้าร่วมเป็นผู้อภิปราย อาทิ นายบุญรอด ต้นประเสริฐ ผู้พิพากษาอาวุโส ศาลอุทธรณ์ภาค ๑ นายวิชรินทร์ บัณฑิตกุล ประธานศาลอุทธรณ์ภาค ๒ Mr. Nicholas Booth Policy Advisor (Governance, Access to Justice, and Human Rights), United Nations Development Programme เป็นต้น

การสัมมนาดังกล่าวเริ่มต้นด้วยการกล่าวปาฐกถา (Introductory Remarks) โดย ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ผู้อำนวยการ ทีไอเจ ในหัวข้อ “เข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เข้าใจถึงความเป็นธรรม” จากนั้นได้มีการนำเสนอวิดีโอคลิป ในหัวข้อ “การเข้าถึงความยุติธรรม : มองอย่างไร มองอย่างไร?” โดยช่วงแรกเป็นการสะท้อนมุมมอง ของรองศาสตราจารย์ ดร.พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร รองศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กล่าวถึงภาพรวมของปัญหาด้านการเข้าถึงความยุติธรรมของคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ว่ามีสาเหตุมาจากความไม่รู้กฎหมายประกอบกับความยากจน ทำให้เข้าไม่ถึงความยุติธรรม ซึ่งเป็นความผิดของรัฐที่ทำให้มนุษย์คนหนึ่งไร้การศึกษา เข้าไม่ถึงสวัสดิการ หากผู้ที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจ และทุกคนรู้หน้าที่ตามกฎหมายของตนเอง ความยุติธรรมและความเป็นธรรมจะเกิดขึ้น

จากนั้นเข้าสู่การอภิปรายใน ๓ หัวข้อหลักของการสัมมนา ดังต่อไปนี้

หัวข้อหลักของการสัมมนา

- ๑ “การเข้าถึงความยุติธรรม : คิดนอกกรอบ มองรอบด้าน”
- ๒ “การเข้าถึงความยุติธรรม : กรณีศึกษาเกี่ยวกับเด็ก และสตรีในระบบยุติธรรมทางอาญา”
- ๓ “การเข้าถึงความยุติธรรม : กลไกที่มีประสิทธิภาพ และแนวปฏิบัติที่ดี”

๑

การอภิปราย เรื่อง

“ การเข้าถึงความยุติธรรม :
คิดนอกกรอบ มองรอบด้าน ”

ร่วมอภิปรายโดย.....๑. Mr. Nicholas Booth Policy Advisor (Governance, Access to Justice, and Human Rights), United Nations Development Programme

๒. นายบุญรอด ตันประเสริฐ ผู้พิพากษาอาวุโส ศาลอุทธรณ์ภาค ๑

๓. นายสมชาย หอมลออ กรรมการปฏิรูปกฎหมาย คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

ดำเนินรายการโดย.....ดร.สิธา สัมฤทธิ์ ที่ปรึกษากลุ่มโครงการส่งเสริมสิทธิสตรีและเด็ก
สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย

ประเด็นอภิปรายที่น่าสนใจ

๑. อุปสรรคและความท้าทายของการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม

นายบุญรอด ตันประเสริฐ ได้กล่าวว่า ก่อนที่จะพิจารณาการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เราต้องรู้เสียก่อนว่าความยุติธรรมคืออะไร ซึ่งจากประสบการณ์ของตน ตนคิดว่าความยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรมเป็นสิ่งที่เราสามารถรู้สึกได้ ไม่มีวัตถุให้เราจับต้อง โดยเฉพาะคู่ความในคดี หากเราไปสอบถาม พวกเขาจะรู้สึกทันทีว่าอะไรคือความยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม ทำให้ตนรู้สึกว่าความยุติธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ

สำหรับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในระดับแรก ผู้อภิปรายเห็นว่า บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมถือเป็นปัจจัยสำคัญให้ประชาชนรู้สึกถึงการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะการมีบทบาทในเชิงรุก การใส่ใจในการทำงาน การเข้าถึงผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน เพราะตนคิดว่าประชาชนที่มาศาลทั้งฝ่ายโจทก์และจำเลย คือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากคู่ความเมื่อมาศาลแล้วคือผู้ที่แพ้ทั้งสองฝ่าย เพราะผู้ที่ชนะสำหรับตนจะต้องไม่มาศาล การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมระดับแรก คือการสอบถามถึงความเดือดร้อน ความเป็นอยู่ของพวกเขา

โดยองค์กรศาลได้มีนวัตกรรมของการเข้าถึงความยุติธรรมด้านคดีความ ซึ่งมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น คดีร้องขอตั้งผู้จัดการมรดก ประชาชนที่ไม่มีกำลังทรัพย์จะมีเจ้าหน้าที่ช่วยเขียนคำร้อง

นอกจากนั้นการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่สำคัญอีกประการคือการพิจารณาถึงสิทธิของผู้เสียหาย โดยเฉพาะการเยียวยาทางด้านจิตใจ และเมื่อมีการจ่ายค่าเสียหายแล้วควรมีการประเมินด้วยว่า ค่าเสียหายที่ได้เยียวยาไปนั้น ได้ไปถึงผู้ที่ได้รับความเสียหายที่แท้จริงหรือไม่

๒. การปฏิรูปกฎหมายมีส่วนสำคัญอย่างไรในการแก้ไขปัญหาระบบการเข้าถึงความยุติธรรม

นายสมชาย หอมลออ ได้กล่าวว่า การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เข้าถึงความเป็นธรรม มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะทำอย่างไรจะให้เกิดความเป็นธรรมหรือเข้าถึงความเป็นธรรม ก่อนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก มิฉะนั้น จะเกิดปัญหาคดีล้นศาล นักโทษล้นคุกตามมา

สำหรับคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (คปก.) ได้กำหนดแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ว่าการปฏิรูปกฎหมาย ไม่ได้หมายถึงตัวบทกฎหมายที่ต้องปรับปรุงหรือแก้ไขเท่านั้น แต่ย่อมรวมถึงการบังคับใช้กฎหมายและการตีความกฎหมายด้วย ซึ่งจะต้องสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม กล่าวคือ จะทำอย่างไรให้บุคคลไม่ควรเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมโดยไม่จำเป็น และจะทำอย่างไรให้การเข้าถึงความเป็นธรรมนำไปสู่ความเป็นธรรมทางสังคมมิฉะนั้นกฎหมายจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมืองได้ เนื่องจากในปัจจุบัน บุคคลที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม ไม่อยากเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม เช่น ร้องทุกข์ แจ้งความ หรือเป็นพยาน เพราะขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม ส่งผลให้คดีจำนวนมากไม่ได้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม แต่จะดีที่สุดคือจะทำอย่างไรให้เกิดความยุติธรรมได้โดยไม่ต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ดังนั้น การปฏิรูปจึงต้องทำให้กระบวนการยุติธรรม สามารถคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกคน

๓. ความยุติธรรมและอุปสรรคของการเข้าถึงความยุติธรรม ในมุมมองขององค์การสหประชาชาติ

Mr. Nicholas Booth ได้กล่าวว่า องค์การสหประชาชาติ มิได้มีคำนิยามหรือกำหนดความหมายของคำว่า “ความยุติธรรม” ไว้อย่างเป็นทางการ เพราะในความเป็นจริงนั้น คำว่า ความยุติธรรม การเข้าถึงความยุติธรรม และอุปสรรคของการเข้าถึงความยุติธรรม มีหลากหลายมิติ หากเราพิจารณาเพียงแค่มิติใดมิติหนึ่ง เราก็จะอาจหลงลืมมิติอื่นที่มีอยู่ไปด้วย โดยผู้อภิปรายได้ยกตัวอย่างอุปสรรคของการเข้าถึงความยุติธรรม ดังต่อไปนี้

๑. การเข้าถึงนักกฎหมาย/ที่ปรึกษา ดังนั้น แม้คุณจะรู้จักนักกฎหมาย แต่หากคุณไม่สามารถเข้าถึงได้ คุณก็ไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้

๒. การจัดให้มีความช่วยเหลือทางกฎหมาย (legal aid) สำหรับคนที่ไม่มีความรู้หรือทักษะที่จะจ้างนักกฎหมาย อย่างไรก็ตาม แม้จะจัดให้มี legal aid ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เนื่องจากบางครั้งนักกฎหมายหรือทนายความที่อยู่ในระบบ legal aid ได้ปฏิบัติต่อผู้เข้ามาขอความช่วยเหลือเสมือนชนชั้นที่สอง เช่น ประเทศเวียดนาม บางครั้งทนายความจะให้ข้อมูลกลับของลูกค้าความที่มาจากระบบ legal aid แก่พนักงานอัยการ เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิทธิพิเศษหรือการดำเนินกระบวนการที่สะดวกสบายขึ้นสำหรับลูกค้าความที่จ่ายเงินให้เขา ดังนั้น การเข้าถึงความยุติธรรม ยังหมายถึงการเข้าถึงบริการของนักกฎหมายที่มีคุณภาพอีกด้วย

๓. ความล่าช้าของความยุติธรรม เช่น คนจนที่ถูกจับกุม กักขังระหว่างรอการพิจารณาคดีเพราะการดำเนินการของกระบวนการล่าช้าทำให้เขาไม่สามารถประกอบอาชีพ ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนยิ่งขึ้นไปอีก ดังนั้น การเข้าถึงความยุติธรรม ต้องรวมถึงการเข้าถึงความยุติธรรมที่มีความรวดเร็ว

๔. การละเมิดสิทธิมนุษยชน เช่น การคุมตัวผู้ต้องสงสัย ฆ่มขู่ หรือแม้กระทั่งทรมาน เพื่อให้ยอมสารภาพผิด รวมถึงการที่ผู้ถูกคุมขังไม่ได้รับการปฏิบัติหรือไม่ได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานที่ควรได้ตามหลักสิทธิมนุษยชน ดังนั้น การเข้าถึงสิทธิในการร้องเรียนเจ้าหน้าที่ การได้รับการเยียวยาที่เหมาะสม ก็ถือเป็นการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างหนึ่ง

๕. การคอร์รัปชัน ที่เกิดขึ้นทุกระดับในสังคมและเป็นต้นเหตุของความไม่เป็นธรรม โดยจากการสำรวจของ Transparency International ในประเทศไทยนั้น พบว่าร้อยละ ๑๘ ของประชาชนไทยที่ทำการสำรวจ เห็นว่ามีการคอร์รัปชันในองค์กรตุลาการ ซึ่งถือว่าเป็นอัตราส่วนที่ดี เมื่อเทียบกับประเทศอื่นในอาเซียน และร้อยละ ๗๑ ของประชาชนไทยที่ทำการสำรวจ เห็นว่ามีการคอร์รัปชันในองค์กรตำรวจ ซึ่งในความเป็นจริงอาจไม่เป็นไปตามมุมมองของประชาชน แต่การที่ประชาชนมีมุมมองเช่นนี้ถือว่าเป็นปัญหา เพราะส่งผลกระทบต่อให้ประชาชนไม่เชื่อใจในระบบและไม่กล้าเข้าหาตำรวจ

๖. การปล่อยให้ผู้กระทำผิดลอยนวล (impunity) จากการกระทำผิดต่าง ๆ เช่น การล่วงละเมิดทางเพศหรือความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งพบว่าจำนวนผู้หญิงที่ถูกกระทำมีมากกว่าจำนวนคดีที่ขึ้นสู่ศาล

เพราะฉะนั้น งานของ United Nations Development Programme - UNDP คือ การซ่อมแซมส่วนที่ทำให้ระบบไม่สามารถทำงานต่อได้ โดยหาว่า ส่วนไหนที่บกพร่อง และหาวิธีแก้ไขปัญหา ในเรื่องความยุติธรรมโดยรัฐบาลจะต้องมีข้อมูลและช่องทางในเรื่องความยุติธรรมเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ ยกตัวอย่างระบบขององค์การสหประชาชาติ จะมีหน่วยงานที่รับประกันในเรื่องการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมต่างจากอาเซียนซึ่งไม่มีหน่วยงานในด้านดังกล่าว และสิ่งที่สามารถช่วยแก้ปัญหาได้ คือ การสร้างตัวชี้วัดประสิทธิภาพกระบวนการยุติธรรมที่สามารถพัฒนาและนำมาใช้ได้จริง

๒

การอภิปราย เรื่อง

การเข้าถึงความยุติธรรม : กรณีศึกษาเกี่ยวกับเด็ก
และสตรีในระบบยุติธรรมทางอาญา

ร่วมอภิปรายโดย.....๑. พ.ต.ท.อภิชาติ หัตถสิน สารวัตรกองกำกับการสืบสวน ๓
กองบังคับการสืบสวนสอบสวน ตำรวจภูธร ภาค ๕
๒. นายวัชรินทร์ ปัจจกวิญญูสกุล ประธานศาลอุทธรณ์ภาค ๑
๓. นางสาวสุเพ็ญศรี พึ่งโคกสูง ที่ปรึกษาศูนย์ OSCC
และอนุกรรมการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน
ด้านเด็ก สตรี และความเสมอภาคของมนุษย์ ศูนย์ส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศ
๔. ดร.สิตา สัมฤทธิ์ ที่ปรึกษากลุ่มโครงการส่งเสริมสิทธิสตรีและเด็ก
สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย

ดำเนินรายการโดย..... นายอุกฤษฏ์ ศรพรหม บิตติกร
สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย

การอภิปรายในเรื่องดังกล่าว เป็นการอภิปรายในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาการเข้าถึงความยุติธรรม
ของผู้หญิงและเด็กในสังคมไทย เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า ความเท่าเทียมจะเกิดขึ้นได้ จำต้องอาศัยมาตรการ
และกลไกพิเศษอย่างไรบ้าง

ก่อนเริ่มการอภิปราย มีการนำเสนอวิดีโอคลิปสัมภาษณ์ ผู้เสียหายจากการถูกระงับความรุนแรง
ทางเพศ ซึ่งให้ข้อมูลว่าตนถูกล่อลวงจากนายทหารระดับนายพลซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาให้ช่วยงานที่บ้าน
และถูกบังคับให้กระทำการจนสำเร็จความใคร่ โดยถูกข่มขู่ด้วยเรื่องหน้าที่การงาน เมื่อถูกบังคับหลายครั้ง
ตนจึงตัดสินใจแจ้งความ จากนั้นตนถูกข่มขู่และถูกรบกวนการใช้ชีวิตประจำวันจากพวกของนายทหาร
ดังกล่าว ในทางคดีก็ไม่มีความคืบหน้า จนกระทั่งได้ติดต่อกับกรมคุ้มครองสิทธิและคุณสมบัติที่ปรึกษา
ศูนย์ OSCC ซึ่งให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีทั้งในด้านกฎหมายและด้านการต่อสู้คดีจนถึงที่สุด

คุณสุเพ็ญศรี พึ่งโคกสูง กล่าวเสริมว่า มีคดีที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่มีอำนาจในสังคมอยู่มากและ
ฝ่ายผู้เสียหายจะถูกข่มขู่ ถูกประวิงเวลา หรือบิดเบือนข้อเท็จจริง ทำให้ไม่ได้รับความเป็นธรรม สิ่งที่น่า
อย่างยิ่งในขณะนี้คือการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตน มีความรู้เบื้องต้น
ทางกฎหมาย และรู้จักหน่วยงานที่จะให้ความช่วยเหลือได้

ประเด็นอภิปรายที่น่าสนใจ

๑. การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของผู้หญิงอย่างเป็นธรรม

ดร.สิตา สัมฤทธิ์ กล่าวว่า ก่อนที่จะกล่าวถึงการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม อยากให้สังคม
เปลี่ยนมุมมองจากการมองว่า “ผู้หญิงเป็นกลุ่มเปราะบาง” (vulnerable groups) เป็น “ผู้หญิงเป็นกลุ่ม
ที่มีคุณค่า” (valuable groups) และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม

การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงให้ไปสู่ความเป็นธรรมนั้น มีหลายรูปแบบ เช่น

๑. การให้ความรู้ในทางกฎหมายหรือการสร้างศักยภาพทางกฎหมายให้กับผู้หญิง

๒. การให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายและการสร้างระบบที่เอื้ออำนวยแก่การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (legal aid)

๓. การบัญญัติกฎหมาย เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์จะพบว่า ในอดีตกฎหมายถูกคิดและเขียนขึ้นโดยเพศชาย ดังนั้น มุมมอง ประสบการณ์ ความคิด ความอ่อนไหวทางเพศภาวะ ที่ถูกใส่เข้าไปในกฎหมาย จึงมีได้มาจากผู้หญิง ส่งผลให้กฎหมายในบางประเทศเป็นอคติหรือเป็นโทษกับผู้หญิง โดยเฉพาะกฎหมายครอบครัวที่เมื่อใดพูดถึงเรื่องครอบครัว กฎหมายมักปิดตายหรือเลือกที่จะไม่มองว่าสิ่งนั้นเป็นปัญหา เช่น การข่มขืนระหว่างสามี - ภรรยา

๔. การบังคับใช้กฎหมายหรือการบริการกฎหมาย ซึ่งครอบคลุมถึงบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมว่าเข้าใจประเด็นผู้หญิงและเด็ก และถนอมบุคคลเหล่านี้มากน้อยเพียงใด

๕. การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมยังครอบคลุมไปถึง จำนวนบุคลากรหญิงในกระบวนการยุติธรรมอีกด้วย เช่น จำนวนผู้พิพากษาหญิง จำนวนนักกฎหมายหญิง ฯลฯ

"เราไม่ได้มาพูดถึงเรื่องผู้หญิงและเด็ก เพราะต้องการความสงสารหรือเห็นใจ แต่เราต้องการใจที่เข้าใจ"

- ดร.สิตา สัมฤทธิ์ -

"ชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นโจทก์หรือจำเลย ต่างก็รู้สึกว่ กระบวนการยุติธรรมมี**กำแพงที่มองไม่เห็น** มาขวางกั้นระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน เพราะฉะนั้น การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม คือ ทำอย่างไรที่เราจะทำลายกำแพงนี้ลงได้

ซึ่งเมื่อไหร่ ที่**บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจ** กำแพงนี้จะถูกทำลายลง และ**ความยุติธรรม** ก็จะเข้าถึงประชาชน "

- นายวิชรินทร์ ปังเจกวิญญูสกุล-

๓. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม

นายวิชรินทร์ ปังเจกวิญญูสกุล กล่าวว่า เมื่อเริ่มเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะในฐานะโจทก์จำเลย ผู้ต้องหา หรือพยาน ความเป็นตัวตนก็จะสูญสิ้นไป เพราะเรื่องทั้งหมดอยู่ในการควบคุมของเจ้าหน้าที่รัฐ ด้วยเหตุนี้ประชาชน โดยเฉพาะผู้หญิง แม้จะอยากแจ้งความ แต่ก็ต้องคิดหนัก เพราะเมื่อแจ้งความแล้ว ความเป็นอิสระในการตัดสินใจและควบคุมคดีด้วยตนเองจะหมดลง แต่ไปขึ้นอยู่กับตำรวจ อีกทั้งต้องถูกสอบปากคำ ต้องลงงาน ฯลฯ ทำให้คนไม่ยอมเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

ดังนั้น ทางแก้ คือ ทำอย่างไรที่ทำให้ความรู้สึกนี้หมดไป ทำอย่างไรให้บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมมองว่าประชาชนเข้ามาเพื่อให้เราช่วยเหลือ ไม่มองเขาเป็นจำเลย พยาน หรือผู้เสียหาย เสมือนที่เอกชนมองว่าลูกค้า คือ พระเจ้า กำแพงขวางกั้นที่เป็นอุปสรรคในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนจึงต้องถูกทำลายลงก่อน

๔. การออกแบบกระบวนการยุติธรรมให้อ่อนแก่การปฏิบัติต่อเด็กในกระบวนการยุติธรรม

พ.ต.ท.อภิชาติ หัตถลีน กล่าวว่า จากเหตุผลที่ว่า เมื่อใดที่คุณแจ้งความกับตำรวจ เรื่องของคุณจะกลายเป็นเรื่องสาธารณะ จึงเกิดการจัดทำห้องสอบปากคำเด็ก (child-friendly interview rooms) แต่สุดท้ายก็พบว่า ต่อให้สถานที่ดีเพียงใด หากการสอบสวนเด็กยังคงอยู่ในสายตาของนักข่าว ก็ไม่สามารถปกป้องผู้เสียหายได้อย่างแท้จริง จึงมีการแยกห้องสอบปากคำเด็กออกไปอยู่ในสถานที่ลับ อีกทั้งมีการรวบรวมเจ้าหน้าที่จากหลายองค์กร และดึงจุดแข็งหรือความเชี่ยวชาญจากทุกองค์กรเข้ามาช่วยอำนวยความสะดวกในขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การแต่งตั้งทนายความร่วมกับพนักงานอัยการ การตั้งทนายเข้าช่วยเหลือในกระบวนการสมานฉันท์ เป็นต้น

๕. กลไกและแนวทางการช่วยเหลือผู้เสียหายหรือเหยื่อในกระบวนการยุติธรรม

นางสาวสุเพ็ญศรี พึ่งโคกสูง กล่าวว่า แนวทางช่วยเหลือผู้เสียหายหรือเหยื่อมีหลายวิธี เช่น

๑. การสร้างความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๒. การวางแผนทางและบรรทัดฐานให้กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิสตรี สิทธิมนุษยชน และเรื่องความละเอียดอ่อนทางเพศ เพราะความไม่เข้าใจจะเป็นอุปสรรคสำคัญและนำไปสู่การละเมิดซ้ำ โดยเฉพาะคดีล่วงละเมิดทางเพศ คดีความรุนแรงในครอบครัว

กรณีตัวอย่างที่เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร เช่น ผู้เสียหายในคดีล่วงละเมิดทางเพศซ้ำหลายครั้ง เมื่อมาแจ้งความกลับถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจถามว่าทำไมต้องมาแจ้งความ หรือกรณีที่ถูกผู้เสียหายเข้าร้องทุกข์กับผู้อำนวยการหน่วยรับเรื่องรารี้องทุกข์ของสำนักนายกรัฐมนตรี แต่กลับได้รับคำตอบว่าให้ไปหามูลนิธิหรือสื่อมวลชน หากบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมยังมีมุมมองเช่นนี้ ผู้เสียหายจะเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างไร

๓. ทศนคติและความเข้าใจของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมและกระบวนการทางสังคม เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรม โดยต้องไม่คิดว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เสียหายนั้น เป็นเคราะห์กรรม วิกฤตกรรมของผู้เสียหาย

๔. การฝึกให้ผู้เสียหายเผชิญความจริงและให้เรียนรู้จากผู้เสียหายคนอื่น ๆ ที่ถูกกระทำในแบบเดียวกัน เพื่อให้เขาฝ่าด่านความเลวร้ายของปัญหาให้ได้ แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะให้ผู้เสียหายแต่ละคนเดินไปในกระบวนการยุติธรรมตามลำพัง โดยไม่มีผู้ช่วยเหลือสนับสนุนนั้น เป็นเรื่องยากมาก

๕. การใช้วิธีคู่ขนาน นอกเหนือจากการร้องทุกข์ แจ้งความ คือการร้องเรียนที่คณะกรรมการสิทธิ ฝ่ายตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนด้านเด็กและสตรี ซึ่งมีอำนาจเรียกบุคคลที่ถูกฟ้องมาให้ข้อมูลและแสดงเอกสารต่าง ๆ หากฝ่าฝืนคณะกรรมการฯ มีอำนาจขอให้ศาลออกหมายได้

การอภิปราย เรื่อง

“ การเข้าถึงความยุติธรรม : กลไกที่มีประสิทธิภาพและแนวปฏิบัติที่ดี
(Access to Justice: Effective Mechanisms and Good Practices) ”

ร่วมอภิปรายโดย.....๑. Mr. Nicholas Booth Policy

Advisor (Governance, Access to Justice, and Human Rights),
United Nations Development Programme

๒. Mr. Brian M. PEARCE Regional U.S. Department of Justice Attache,
US Embassy in Bangkok

๓. Judge Therese Blanche A. Bolunia ผู้พิพากษา สำนักงานศาลยุติธรรม ฟิลิปปีนส์

๔. นางสาวปติกาญจน์ สิทธิเดช รองอธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

๕. นายสมชาย หอมลออ กรรมการปฏิรูปกฎหมาย คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

๖. นายธวัช คำสอาด Partner และหัวหน้าฝ่ายคดีความ Tilleke & Gibbins International

ดำเนินรายการโดย.....ดร.สิตา สัมฤทธิ์ ที่ปรึกษาจากกลุ่มโครงการส่งเสริมสิทธิสตรีและเด็ก
สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย

การอภิปรายมุ่งเน้นในประเด็นเจาะลึกเกี่ยวกับกลไกส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมซึ่งรวมถึงกลไกการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย (legal aid) หน่วยงานภาครัฐซึ่งว่าความให้จำเลยในคดีอาญา (public defender service) และงานบริการสังคมทางกฎหมายซึ่งทำโดยปราศจากค่าตอบแทน (*pro bono* work)

ประเด็นอภิปรายที่น่าสนใจ

๑. ภาพรวมเกี่ยวกับกลไกที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรม

Mr. Nicholas Booth กล่าวถึงประเด็นหลักที่ควรพิจารณาในลำดับต้น คือ ประเทศต่าง ๆ มีมุมมองต่อการอำนวยความสะดวกยุติธรรมอย่างไร และรัฐคิดว่าสิ่งที่ตนต้องทำเพื่ออำนวยความสะดวกยุติธรรมมีอะไรบ้าง หลายครั้งที่เราพบว่าอุปสรรคที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างแท้จริงนั้นมาจากความไม่รู้กฎหมายของประชาชนเอง แต่ก็ไม้อาจปฏิเสธเลยว่ากลไกภาครัฐมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่เปิดช่องให้เกิดอุปสรรคในการเข้าถึงความยุติธรรม อย่างไรก็ตามก็ตีประเทศไทยนับว่าเป็นประเทศที่มีความมุ่งมั่นและแสดงบทบาทนำในภูมิภาคอาเซียนในการผลักดัน เกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (legal aid) รวมถึงผลักดันประเด็นต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมในภาพรวมด้วย

ในช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๘ นี้ สหประชาชาติจะรับรองเป้าหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ซึ่งในเป้าหมายข้อที่ ๑๖ (Goal 16) ว่าด้วยการส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมโดยเฉพาะซึ่งนับเป็นครั้งแรกในโลกที่มีการกำหนดเป้าหมายลักษณะดังกล่าว รัฐสมาชิกทั้งปวงแห่งสหประชาชาติย่อมผูกพันที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายได้ในกรอบเวลา ๑๕ ปี

ดังนั้น สิ่งแรกที่ประเทศไทยควรตระหนักในขณะนี้คือ ประเทศไทยจะให้คุณค่าและความหมายของการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างไร จะวางแผนการดำเนินงานอย่างไร จะมีตัวชี้วัดและกลไกการประเมินผลอย่างไร สำหรับประเทศไทยซึ่งมีสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (ทีไอเจ) ที่ทำงานใกล้ชิดกับสหประชาชาติในเวทีต่าง ๆ มาโดยตลอด ได้เตรียมการเพื่อพัฒนาดัชนีชี้วัดหลักนิติธรรม (Rule of Law Index) และตัวชี้วัดประสิทธิภาพของระบบยุติธรรมทางอาญา* (Criminal Justice Performance Indicators) โดยสอดคล้องกับ SDGs ดังกล่าว ซึ่งหากทำสำเร็จแล้ว จะสามารถบ่งชี้ได้ว่าระบบยุติธรรมมีจุดแข็งและจุดอ่อนที่ใดบ้าง และสามารถสะท้อนวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุด ทั้งนี้ หากเริ่มดำเนินโครงการอย่างจริงจัง ย่อมเชื่อได้ว่าประเทศไทยจะเป็นผู้นำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านนี้อย่างแน่นอน

* สามารถสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.tijthailand.org/main/th/content/271.html>
หัวข้อ “สายวัดรอบเอวกระบวนการยุติธรรมไทย” หรือ <http://www.unrol.org/doc.aspx?d=3061>

๒. กลไกการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (legal aid)

นางสาวปิติกัญญา สิทธิเดช นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับกลไกการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (legal aid) ผ่านทางกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพซึ่งเป็นกรมใหม่ในสายงานกระบวนการยุติธรรมของไทย โดยมีกระบวนการทำงานตั้งแต่ **ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ**

ต้นน้ำ คือ กลไกการป้องกันการถูกละเมิดสิทธิ โดยวิธีให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน กระทรวงยุติธรรมโดยหน่วยงานหลัก คือ กรมคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ได้ดำเนินโครงการเสริมความรู้ทางกฎหมายให้แก่ประชาชนในชนบทตามจังหวัดต่าง ๆ

กลางน้ำ คือ การให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนเมื่อมีข้อพิพาท หรือกรณีที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ แม้ยังไม่ได้ฟ้องร้องเป็นคดีความ ประชาชนสามารถเข้าถึงคลินิกยุติธรรม (Justice Clinic) ที่มีนักกฎหมายให้บริการปรึกษเกี่ยวกับข้อกฎหมาย คดีความ และกระบวนการทางศาล โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ขณะนี้คลินิกยุติธรรมมีกระจายอยู่ในสำนักงานยุติธรรมจังหวัดต่าง ๆ และในอำเภอขนาดใหญ่ นอกจากนี้ ยังรวมถึงการให้บริการเกี่ยวกับกองทุนยุติธรรม เพื่อสนับสนุนประชาชนที่ยากไร้ ไม่ได้รับความเป็นธรรมในคดี

ปลายน้ำ คือ การเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายโดยรัฐ เช่น ผู้ถูกกระทำ ความรุนแรงในคดีอาญา นอกจากนี้ยังมีการเยียวยาผู้ได้รับความเสียหายอันเกิดจากกระบวนการยุติธรรมที่บกพร่อง (หรือ “แพะ”) เช่น การจับผิดตัว รวมถึงภารกิจในการคุ้มครองพยานด้วยเช่นกัน

ความพยายามในการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายถือเป็นการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่จะเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง จะพบปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้าง เช่น การขาดทุนทรัพย์ และการขาดอำนาจตามกฎหมายแม่บท ในบางเรื่อง โดยขอกกล่าวถึง ปัญหากองทุนยุติธรรมเป็นตัวอย่าง คือ ปัจจุบันเป็นเพียงกองทุนที่จัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงยุติธรรมซึ่งเป็นกฎหมายลำดับรองเพื่อช่วยเหลือ ค่าประกันตัว ค่าธรรมเนียมศาล และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการดำเนินคดี แต่ในทางปฏิบัติกลับมีอุปสรรคเนื่องจากกองทุนดังกล่าวมักถูกอ้างว่าไม่มีสถานะเป็นนิติบุคคลและไม่มีนิติสัมพันธ์กับคู่พิพาท โดยศาลไม่รับรองหลักประกัน อีกทั้งยังเรียกเงินประกันเป็นเงินสดซึ่งไม่เอื้อต่อการปฏิบัติจริง เจ้าหน้าที่ต้องรับความเสี่ยงในการเบิกเงินสดจำนวนมากและเดินทางไปศาล

อย่างไรก็ตาม ในขณะนี้ (๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๘) ร่างพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรมเข้าสู่การพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติแล้วและมีสัญญาณที่ดีที่จะผ่านร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว ซึ่งจะเป็นผลต่อกองทุนยุติธรรมและผู้มาใช้บริการทุกคน โดยจัดอุปสรรคในแง่รายได้ของกองทุน สถานะของกองทุน และการรับรองหลักประกัน เป็นต้น

นายสมชาย หอมลออ กล่าวเสริมถึงแนวคิดว่าด้วยการเข้าถึงความยุติธรรมที่สำคัญประการหนึ่งคือ แนวคิดเรื่องการค้าเป็นธรรม (Fair Trial) ตามหลักความเท่าเทียมกันของอาวุธ (Equality of Arms) ในสมัยโบราณ กล่าวคือ **บุคคลสองคนจะสู้รบกันโดยคนหนึ่งใช้ปืนและอีกคนหนึ่งใช้ดาบไม่ได้** ในปัจจุบันย่อมหมายถึงการที่คู่กรณีสองฝ่ายต้องมีอาวุธ คือ **ความรู้กฎหมายที่เท่าเทียมกัน หรือต้องสามารถมีทนายความเป็นตัวแทนในการดำเนินคดีได้อย่างเสมอภาคกัน** จึงจะเป็นการต่อสู้คดีอย่างยุติธรรม

จากหลักการดังกล่าวจึงนำมาสู่กลไกการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายซึ่งทำให้ความสามารถในการต่อสู้คดีของประชาชนเป็นไปอย่างเสมอภาคกัน โดยเฉพาะประชาชนที่ด้อยโอกาส ขาดความรู้ทางกฎหมาย หรือขาดแคลนทุนทรัพย์ที่จะต้องต่อสู้คดีกับคู่ความในคดีอาญาอันได้แก่ รัฐ (โดยมีตำรวจ พนักงานสอบสวน และพนักงานอัยการทำหน้าที่ในการดำเนินคดี) ทั้งนี้ เนื่องจากระบบยุติธรรมทางอาญาเป็นระบบของการดำเนินคดีโดยรัฐ คู่ความจึงมีสถานะที่ไม่เท่าเทียมหากต้องต่อสู้คดีด้วยตนเอง ดังนั้น รัฐธรรมนูญจึงได้กำหนดให้การเข้าถึงความยุติธรรมและความช่วยเหลือทางกฎหมายเป็นสิทธิของประชาชนที่จะได้รับและเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องจัดให้มีกลไกช่วยเหลือประชาชนดังกล่าว

อย่างไรก็ดี แม้กฎหมายจะกำหนดไว้ แต่ยังคงพบปัญหาอยู่หลายประการ เช่น คดีเกี่ยวกับเด็ก กฎหมายกำหนดให้ต้องมีทนายความร่วมฟังการสอบสวน แต่ในทางปฏิบัติพบว่าทนายความไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเหมาะสมในฐานะตัวแทนว่าต่าง ไม่ปกป้องสิทธิของเด็ก ทนายความที่ขาดประสบการณ์และความเชี่ยวชาญได้รับมอบหมายให้มาทำคดีโดยเอาความเสี่ยงของประชาชนในคดีอาญามาสร้างประสบการณ์ให้แก่ตน อีกกรณีหนึ่งที่สำคัญคือ การที่ตำรวจสามารถเข้าถึงทนายความฝ่ายจำเลยและพยานหลักฐานที่ลูกความมอบไว้แก่ทนายความซึ่งเป็นประเด็นที่สะท้อนความอยุติธรรมอย่างรุนแรงในสังคม

หลักการสำคัญเหล่านี้ได้รับการรับรองและส่งเสริมในระดับสหประชาชาติด้วย โดยปรากฏใน United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal aid in Criminal Justice Systems (หลักการและแนวปฏิบัติแห่งสหประชาชาติว่าด้วยการเข้าถึงความช่วยเหลือทางกฎหมายในระบบยุติธรรมทางอาญา) ซึ่งรับรองโดยสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ. ๒๐๑๒ (เผยแพร่เป็นรูปเล่มในปี ค.ศ. ๒๐๑๓)^๒

วิธีการหนึ่งที่อาจช่วยบรรเทาปัญหาลักษณะนี้และถูกใช้อย่างแพร่หลายในต่างประเทศ คือ การที่รัฐจัดให้มีทนายความภาครัฐซึ่งทำหน้าที่ในคดีอาญา (public defender) โดยเป็นเจ้าของหน้าที่ของรัฐที่สังกัดอยู่ในหน่วยงานเฉพาะซึ่งรับผิดชอบภารกิจดังกล่าว โดยมีอำนาจหน้าที่ ศักดิ์ศรี ค่าตอบแทน ไม่ต่ำกว่าพนักงานอัยการ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากทนายความภาครัฐจะมีภารกิจที่ครอบคลุมตั้งแต่ชั้นสอบสวนจนถึงชั้นพิจารณาคดี ประกอบกับปริมาณคดีอาญาที่มีมากจึงจำเป็นต้องมีบุคลากรจำนวนมากและใช้งบประมาณมากเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ วิธีการที่ผู้ชูนานกันอันได้แก่ กรมคุ้มครองสิทธิฯ กลไกความช่วยเหลือจากสถาบันภาควิชาการ เช่น สำนักงานที่ปรึกษาทนายความของคณะนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมถึงองค์กรภาคประชาสังคม ก็เป็นวิธีการที่ยังจำเป็นอย่างยิ่งเพราะเอื้อให้เกิดการเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างทั่วถึงในรูปแบบผสมผสาน ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์มากสำหรับสังคมภาพรวม และเป็นทางเลือกของประชาชนในการเข้าถึงความยุติธรรมได้ด้วย

๓. ทนายความภาครัฐซึ่งว่าความให้แก่จำเลยในคดีอาญา (public defender service)

Mr. Brian M. PEARCE กล่าวว่า ในสหรัฐอเมริกา มีกลไกของรัฐในการจัดหาทนายความให้แก่จำเลยในคดีอาญาที่มีระบบชัดเจนและมีบุคลากรเฉพาะทางเพื่อดำเนินภารกิจดังกล่าว เรียกว่า ระบบทนายจำเลยแห่งรัฐ (Federal Defender System) ซึ่งเริ่มใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๖๔ โดยมีสำนักงาน (Federal Defender Office) ประจำแต่ละมลรัฐ ซึ่งมีบุคลากรที่เข้าใจถึงสิทธิขั้นพื้นฐานในการมีทนายความ และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะในการว่าความคดีประเภทต่าง ๆ

^๒ สามารถเข้าถึงได้ที่ https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf

จุดเริ่มต้นของการจัดตั้งระบบดังกล่าวมาจากคำพิพากษาของศาลฎีกาสหรัฐอเมริกาในคดีหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๙๖๓ ที่วางหลักว่า เมื่อจำเลยเป็นผู้ยากไร้ไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรม รัฐมีหน้าที่ต้องจัดหาทนายความเพื่อทำหน้าที่ในการว่าความแทนจำเลยและปกป้องคุ้มครองสิทธิของจำเลยตามกฎหมาย โดยจำเลยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น สิทธิในการมีทนายความเป็นสิทธิของประชาชนทุกคนโดยเสมอภาคกัน และหลักการตามคำพิพากษาดังกล่าวมีสถานะเป็นกฎหมายแห่งรัฐนับแต่นั้นเป็นต้นมา

พัฒนาการของระบบทนายจำเลยในสหรัฐเป็นไปด้วยดีตลอดระยะเวลาที่ห้าสิบปี นอกจากทนายจำเลยที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้ว ในปัจจุบันยังมีทนายความภาคเอกชนที่เสียสละเวลาเข้ามาร่วมทำงานด้วยจำนวนมาก โดยสอดคล้องกับการทำงานในลักษณะบริการสังคม (*pro bono*) ด้วย นอกจากนี้ ยังมีการออกกฎหมายของรัฐบาลกลางเพื่อจัดตั้งกองทุนและหน่วยงานเพื่อการดำเนินงานเกี่ยวกับทนายจำเลย ทั้งในระดับสหพันธรัฐ ระดับมลรัฐ และระดับเมือง การต่อสู้คดีอาญาในชั้นศาลเมื่อฝ่ายหนึ่งเป็นทนายความภาครัฐคู่คติดกับพนักงานอัยการนั้น ทำให้จำเลยได้รับความเป็นธรรมมากขึ้น กล่าวคือ **การทำงานของทนายความภาครัฐ ไม่ได้ทำงานในนามปัจเจกบุคคล (ตัวทนายเอง) แต่ทำในนามองค์กรของรัฐซึ่งมีสถานะและมาตรฐานวิชาชีพไม่แตกต่างจากพนักงานอัยการ**

ความสามารถในการรวบรวมพยานหลักฐาน ทักษะในการว่าต่างคดี รวมถึงการปกป้องสิทธิของจำเลยเป็นไปตามกฎหมาย ทนายความภาครัฐบางคนมีความเชี่ยวชาญและมีชื่อเสียงจนเป็นที่ยอมรับและเกรงใจในหมู่ผู้ร่วมวิชาชีพอย่างอัยการด้วยเช่นกัน ในคดีสำคัญหรือคดีที่มีอัตราโทษสูง ทนายความภาครัฐอาจทำงานเป็นทีมเพื่อป้องกันความยุติธรรมที่อาจเกิดขึ้นแก่ลูกความของตน ทนายความภาครัฐจะได้รับเงินเดือนเท่ากับพนักงานอัยการในชั้นต่าง ๆ ได้สิทธิประโยชน์ในฐานะเป็นข้าราชการพลเรือนเหมือนกัน และเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลางเหมือนกัน

Judge Therese Blanche A. Bolunia อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานทนายความภาครัฐในฟิลิปปินส์ซึ่งคล้ายกับระบบของสหรัฐอเมริกา โดยหน่วยงานทนายความภาครัฐเดิมจะสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ต่อมาในปี ค.ศ. ๒๐๐๗ ได้มีกฎหมายกำหนดให้หน่วยงานทนายความภาครัฐของฟิลิปปินส์ แยกออกมาเป็นองค์กรอิสระแต่อยู่ในการกำกับดูแลของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งทำให้หน่วยงานมีความเป็นอิสระและเข้มแข็งมากขึ้น ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของฟิลิปปินส์ การดำเนินคดีจะไม่สามารถกระทำได้หากผู้ถูกกล่าวหาไม่มีทนายความ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ประกันสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนในการเข้าถึงความยุติธรรมและเป็นภารกิจหลักของหน่วยงานทนายความภาครัฐที่จะรักษาการให้เป็นไปตามกฎหมาย

๔. งานบริการสังคมทางกฎหมายของนักกฎหมายหรือสำนักงานทนายความเอกชนที่มีชื่อเสียงซึ่งทำโดยปราศจากค่าตอบแทน (*pro bono* work)

นายรัชต์อาสาตกล่าวถึงลักษณะของการทำงานบริการสังคมในรูปแบบ *pro bono* work เป็นการให้บริการทางกฎหมายของนักกฎหมาย ที่ปรึกษาทนายความ ภาคเอกชนซึ่งมีลักษณะงานในเชิงธุรกิจที่แสวงผลกำไร แต่สมัครใจให้บริการแก่ ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสโดยปราศจากค่าตอบแทน ทั้งนี้ ไม่รวมถึงหน่วยงานเพื่อสังคมหรือการกุศล เช่น มูลนิธิ หรือกองทุน เนื่องจากองค์กรเหล่านั้นมีลักษณะงานในเชิงให้บริการเพื่อสังคมโดยไม่แสวงผลกำไรอยู่แล้ว บทบาทของของนักกฎหมายและสำนักงานทนายความภาคเอกชน ที่ทำงาน *pro bono* เช่นนี้ มีมากในต่างประเทศและมีกลไกสนับสนุนที่เป็นระบบ สำหรับในประเทศไทย สำนักงานขนาดใหญ่หลายแห่งมีการทำงาน *pro bono* อยู่บ้าง แต่มักปรากฏในรูปแบบของการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายในการจัดตั้งหน่วยงานการจดทะเบียนมูลนิธิมากกว่างานคดี อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้หลายประการที่จะสนับสนุนให้เกิดการทำงาน *pro bono* มากขึ้น เพื่อเป็นกลไกอีกทางหนึ่งในการช่วยเหลือผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการดำเนินคดี

ประการแรก โดยเทียบเคียงกับการรับคนพิการเข้าทำงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ วางหลักว่าในสำนักงานที่มีอัตราพนักงานจำนวนมากกว่า ๑๐๐ คน ต้องรับคนพิการเข้าทำงาน ๑ คน หรือบริจาคเงินสมทบเข้ากองทุนเป็นการทดแทน อันเป็นการเปิดทางเลือกไว้สำหรับสำนักงานที่ไม่สะดวกรับคนพิการเข้าทำงานดังกล่าว การส่งเสริมงาน *pro bono* สามารถทำได้ในลักษณะนี้เช่นเดียวกัน โดยอาจคำนวณจากจำนวนนักกฎหมาย/ทนายความ

ที่มีในสำนักงานและชั่วโมงการทำงานต่อเดือน เพื่อกำหนดเป็นสัดส่วนในการทำงาน *pro bono* ที่เหมาะสม ทั้งนี้ เห็นว่าไม่ควรเป็นการบังคับให้ทำ อาจไม่ต้องตราเป็นกฎหมาย แต่ส่งเสริมให้สำนักงานเข้าร่วมโดยมีหน่วยงานกลางที่อาจเป็นสภาทนายความ สมาคมหรือองค์กรอิสระที่มีสมาชิกมาจากสำนักงานทนายความต่าง ๆ ในประเทศไทย หรือที่โอเอเจ และใช้วิธีสร้างแรงจูงใจบางอย่าง เช่น การคำนวณชั่วโมงของงาน *pro bono* เพื่อได้รับการลดหย่อนภาษี การมอบรางวัล หรือจัดอันดับสำนักงานทนายความที่ทำงาน *pro bono* เป็นต้น

ประการที่สอง การติดต่อในลักษณะเครือข่ายระหว่างสำนักงานน่าจะมีผลที่ชัดเจนกว่า การเข้าถึงตัวทนายความเองโดยตรง เนื่องจากสำนักงานจะสามารถบริหารจัดการปริมาณงาน *pro bono* ให้แก่ทนายความภายในสำนักงานได้อย่างเหมาะสม ภายในสำนักงานเองอาจมีกลไกที่กำหนดให้ทนายความแต่ละคนจะต้องรับงาน *pro bono* เป็นสัดส่วนที่เหมาะสมต่องานหลัก โดยกำหนดด้วยว่าจะต้องไม่ต่ำกว่ากี่ชั่วโมงต่อปี ทั้งนี้ เครือข่ายควรมีความเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐที่รับเรื่องในการขอทนายความช่วยเหลือในการดำเนินคดี เช่น กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ สภาทนายความ หรือสำนักงานศาล เป็นต้น

ประการสุดท้าย ทนายความในสำนักงานเอกชนส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญในกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายธุรกิจ กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา มากกว่าที่จะเชี่ยวชาญในกฎหมายอาญาดังนั้นจึงเป็นข้อพิจารณาอีกประการหนึ่งว่าความสมัครใจเข้าทำงาน *pro bono* ในคดีอาญาซึ่งมีผลกระทบต่อสิทธิในชีวิตร่างกายของบุคคล อาจมีน้อยกว่าในกลุ่มคดีในสาขาที่ทนายความภาคเอกชนมีความถนัดอยู่

การสัมมนาในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าถึงความยุติธรรมในประเทศยังมีจุดที่สามารถพัฒนาได้อีกมาก และความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน หน่วยงานภาคประชาสังคม ตลอดจนสถาบันการศึกษา มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างทั่วถึง กลไกหลายอย่างที่พัฒนาขึ้นเพื่อช่วยเหลือประชาชนให้เข้าถึงความเป็นธรรมได้มากขึ้นเป็นไปในทิศทางที่ดีและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ความตระหนักในสิทธิและความเสมอภาคทางเพศมีมากขึ้น ขณะเดียวกัน การศึกษาเรียนรู้กลไกที่ใช้ในประเทศต่าง ๆ เช่น *pro bono work* และ *public defender service* ก็เป็นประโยชน์มากและมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งที่จะนำมาปรับใช้สำหรับประเทศไทยในอนาคตอันใกล้

ทีโอเจ ในฐานะหน่วยงานที่มุ่งเน้นในการกิจด้านการส่งเสริมหลักนิติธรรมและการพัฒนาระบบการยุติธรรมทางอาญา เชื่อมั่นว่า พัฒนาการดังกล่าวเป็นสัญญาณที่ดีของสังคมไทยในการช่วยกันสร้างกระบวนการยุติธรรมที่อำนวยความสะดวกเป็นธรรมเพื่อประชาชนได้อย่างแท้จริง